

Boyalıköy
Külliyesi'nin
merkezini
teskil eden
Seyyid
Kureyşî'nin
türbesi -
Afyonkarahisar

laşılan sanduka çok harap bir haldedir. Afyon Müzesi'ndeki bir tescil defterinde ise 18 Ocak 1941'de yazılan bir kayıta velinin adı Kureyş b. İlyâs b. Ayas olarak gösterilmiştir. Fakat müze müdürü olarak bu kaydı yazmış olan Süleyman Göncer kendisiyle görüşüldüğünde türbede bir kitâbe görmediğini bildirmiştir. Köylüler bir kitâbenin evvelce var olduğunu, fakat bunun sökülerek İstanbul'a götürüldüğünü söylemişlerdir. Kısacası türbede ne bir taş kitâbe ne de sanduka üzerinde bir çini kitâbe vardır. Külliye adını veren şahsın Afyon dışındaki Altıgöz Köprüsü'nün 606 (1209-10) tarihli kitâbesindeki Eb'ül-Vefâ İlyâs b. Oğuz ve Kütahya yakınındaki Karacaviran'da ribât-tekkenin 608 (1211-12) tarihli kitâbesindeki Kursî b. İlyâs b. Oğuz ile aynı kişi olabileceğini iddia etmek mümkün değildir.

Boyalıköy Hankah-Tekkesi bilinmeyen bir tarihte harap bir duruma girmiş, belki de Kurtuluş Savaşı sırasında tahribe uğramıştır. 1968'deki ziyaretimizde çok harap ve bazı kısımları yıkılmış halde idi. Türbeler de aynı derecede harap ve bakımsızdı. Hatta hankahın tamamen yıkılarak taşlarının bir okul inşaatında kullanılması düşünülmüştü. Şahsen yaptığımız bir başvuru üzerine Vakıflar İdaresi'nce 1970 yılında bazı çalışmalara girişilerek içindeki moloz temizlenmiş, yıkık kısımlar yeniden yapılmıştır.

Külliye'nin etrafını evvelce bir duvarın çevirdiği anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiye göre o devirde güzel bir bahçe halinde olan bu sahada kırılmış ve devrilmiş durumda pek çok sayıda mezar taşı bulunmaktadır. Afyon müzesinde görülen, üstlerinde insan tasvirleri olan İslâmî devre ait mezar taşlarından bir kısmının buradan götürüldüğü de söylenmektedir. Yayınlarda hep medrese olarak adlandırılan hankah dikdörtgen biçiminde, eşit ölçülerde olmayan yontma taşlardan yapılmış bir bi-

nadır. Kemerlerde tuğla kullanılmıştır. Duvarlarda pek çok sayıda Bizans devrinin işlenmiş parçalarına rastlanır. Hankahın boyu 22 m., eni ise 15 m. kadardır ve sanıldığı gibi iki katlı olmayıp tek katlı olarak yapılmıştır. Sadece giriş dehlizinin üstünde bir oda bulunuyordu. Giriş dehlizi iki yanındaki tonozlu odalardan geniş bir orta sofaya açılmaktadır. Bunun ortasında devşirme dört Bizans sütunu ile desteklenen bir kubbe bulunuyordu. Orta sofanın son bölümü ise mihraplı olduğuna göre mesciddi. Sofanın iki yanında beşik tonozlu ikişer oda vardır. Boyalıköy Hankahı plan bakımından Diyarbakır'ın Eğil bucağının Tekke köyündeki yapı ile büyük benzerlikler gösterir.

Külliye'nin öteki iki unsurundan biri kümbet, diğeri eyvan biçiminde iki türbedir. Hankahın kible duvarı ile aynı çizgi üzerinde ve 580 m. uzağında olan eyvan-türbe değişik renklerde kesme taşlardan itinalı bir işçilikle yapılmıştır. Üstü tuğladan bir beşik tonozla örtülüdür. Türbenin altında bir mumyalık mahzeni, bunun üstünde ise iki taraflı merdivenle çıkılan mescid-türbe mekânı vardır. Çok eski Orta Asya Türk sanat geleneğinin bir örneği olan bu eyvan-türbe, diğer benzerlerinde de görüldüğü gibi her cephesinde üçgen biçiminde dışarı taşkın mahmuz biçiminde birer destekleme payandasına sahiptir. Bazıları yıktırılmış olmakla birlikte Anadolu'da Afyon, Akşehir, Konya ve Amasya'da bunun gibi eyvan-türbeler mevcuttur.

Kümbet ise hankahın kuzeyinde, ondan 12 m. uzaktadır. Kaide kısmı kare, ana gövdesi ise sekiz köşeli olan bu türbenin üstü piramit biçiminde tuğladan bir külah ile örtülüdür. Sekizgen biçimli gövde, değişik renklerde gayet muntazam yontulmuş ve çok temiz bir işçilikle örülmüş taşlardan yapılmıştır. Bunun da altında, girişi çift taraflı olan üst kat merdiveninin ortasında bulunan bir mumyalık mahzeni vardır. Mescid-türbe mekânının, etrafına geometrik tezyinat işlenmiş sivri kemerli kapısı üstündeki dikdörtgen boşluk evvelce mevcut kitâbenin yuvası olmalıdır. Böylece bu kümbet-türbe Türk klasik türbe mimarisinin güzel bir temsilcisi olmaktadır.

Boyalıköy Külliyesi ilk olarak K. Erdmann tarafından tanıtılmış, sonra Oktay Aslanapa, Katherina Otto-Dorn, Metin Sözen ve Aptullah Kuran bu binadan hep medrese olarak bahsetmişlerdir. 1968'de yaptığımız araştırmalar bunun buranın bir hankah-tekke olduğu or-

taya konulmuştur. Bu çeşit yapıların çoğunda olduğu gibi fethedilen toprakların Türkleşmesindeki fonksiyonu icabı bir Bizans yapısının yakınında veya yerinde, hatta bir dereceye kadar onun malzemesinden istifade edilerek inşa olunmuştur. Fakat hankah plan ve üst yapı bakımından tamamen Türk mimari geleneklerine bağlıdır. Burada da hankahın velî olarak tanınan bir Horasan ereninin kudsîyetine bağlandığı görülür. Bu külliye Anadolu'da Türk yerleşmesine işaret eden eserlerdendir ve Orta Asya'dan gelen Türk (Horasan) boylarının iskânları ile ilgilidir. Orta Asya geleneklerini sürdüren bir eyvan-türbenin ve insan, hayvan, av tasvirleriyle süslü İslâmî mezar taşlarının varlığı da külliye'nin bu bağlantisinin başlıca işaretleridir.

Boyalıköy Külliyesi Afyon'dan Batı'ya giden yolun üzerinde gelip geçen yolcuların konaklamaları için kurulmuş ve büyük ihtimalle ilk şeyhinin kudsîyetine sığınmış, Anadolu ve Rumeli'de pek çok benzerleri olan müesseselerden biridir.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 36; Haydar Özdemir, *Afyon Vilâyeti Tarihçesi*, Afyon 1961, s. 19; a.mlf. — Süleyman Göncer, *Afyon İli Türistik Kilavuzu*, İstanbul 1963; K. Erdmann, "Die Beiden türkischen Grabsteine...", *Beitraege zur Kunstgeschichte Asiens-In Memoriam Ernst Diez*, İstanbul 1963, s. 121-130; a.mlf., "Vorosmanische Medressen und Imarets...", *Studies in Islamic Art in Honour of Prof. K. A. C. Creswell*, Kahire 1965, s. 50, nr. 12, rs. 8, s. 59; a.mlf., "Weitere Nachtraege zu den Beobachtungen...", *Archaeologischer Anzeiger*, Berlin 1957, s. 361-372, rs. 3; Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, Ankara 1969, I, 44-46; Oktay Aslanapa, "Selçuk Devlet Adamı Mubarezüddin Ertokuş Tarafından Yapıtılan Âbideler", *İTED*, II/1 (1956-57), s. 106; K. Otto-Dorn, "Türkische Grabsteine mit Figurenreliefs aus Kleinasien", *Ars Orientalis*, III, Ann Arbor-Mich 1959, s. 63-76; Metin Sözen, "Anadolu'da Eyvan Tipi Türbeler", *Anadolu Sanat Araştırmaları*, I, İstanbul 1968, s. 179-181; Semavi Eyice, "Anadolu'da Orta Asya Sanat Geleneklerinin Temsilcisi Olan Bir Eser: Boyalıköy Hanıkahı", *TM*, XVI (1971), s. 39-56, lv. I-XVII.

SEMAYİ EYİCE

BOYLE, John A.

(1916-1978)

Özellikle İhanlılar hakkında yaptığı araştırmalarla tanınan İngiliz tarihçisi.

Güney İngiltere'de doğdu. İlk ve orta öğrenimini bu bölgedeki Surrey'de tamamladı. Bu dönemde kendisinin yetişmesinde, birkaç dil bilen ve kitapçılık

büyük oldu. Ailesinin Birmingham'a taşınması üzerine 1934'te buradaki üniversitede Alman dili ve edebiyatı tahsiline başladı. Üstün bir dereceyle mezun olduktan sonra 1937'de Doğu dilleri ve edebiyatları öğrenimi için Almanya'ya gitti. Önce Göttingen'de H. H. Schaefer'den okudu, daha sonra Berlin Üniversitesi'ne geçti. 1939'da İngiltere'ye döndü ve Londra'daki School of Oriental and African Studies'da doktora yapmaya başladı. 1941'de savaş dolayısıyla askere alındı ve birkaç ay istihkâm eri olarak orduda kaldı. 1942 yılında İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nda kurulmuş özel bir gizli serviste çalışmaya başladı; buradaki görevi 1950'ye kadar sürdü. 1945'te okul arkadaşı Margaret Elizabeth Dunbar ile evlendi ve bu evlilikten üç kızları oldu. 1947'de V. Minorsky'nin yönetiminde doktora- nı tamamladı. Ölümüne kadar hemen bütün akademik çalışmalarında hocası Minorsky'nin yolunda yürüyen Boyle'un doktora tezi Atâ Melik Cüveynî tarihinin bir kısmı üzerine idi. 1950'de Manchester Üniversitesi'nde yeni açılmış olan Fars Dili ve Edebiyatı Kürsüsü doçentliğine tayin edildi. Misafir profesör olarak gittiği California'daki (ABD) bir yıllık (1959-1960) ikametinin dışında bütün akademik hayatını Manchester'de geçirdi. 1966 yılında Manchester Üniversitesi İran Araştırmaları Kürsüsü profesörlüğüne tayin edilen Boyle kısa bir hastalıktan sonra 1978'de öldü; son derecede yardım sever, güler yüzlü ve herkesle iyi geçinen bir insandı.

Boyle, Grekçe ve Latince'den başka Rusça dahil önemli Batı dillerinin yanında Farsça, Arapça ve Türkçe'ye hakkıyla vâkıftı; Pehlevîce, Galce, Eski İrce (İrlanda dili), Moğolca ve Ermenice'yi de bu dillerde yazılmış kitapları okuyup anlayacak ölçüde biliyordu. Çok cepheli olan Boyle özellikle ömrünün sonlarına doğru folklorla da uğraşmış ve bu konuda düzenli yayımlanan *Folklore* (Manchester) dergisinde birçok makale yazmıştır. İlgili alanı içine giren İngiltere'deki bütün ilmi kurumların üyesi idi. Bu arada yine İngiltere'de yayımlanan *Cambridge History of Iran* ve *Central Asiatic Journal* gibi bazı önemli yayın ve dergilerin de bir müddet editörlüğünü yapmıştır.

Boyle klasik İran edebiyatına, özellikle İlhanlılar devrinde yazılmış tarihlere karşı büyük bir ilgi duyuyordu. Cüveynî'nin ve Reşidüddin Fazlullah'ın tarihlerindeki özel isimlerle yer isimlerinin

Türkçe mi, Moğolca mı olduğu meselesini tükenmez bir sabır, enerji ve titizlikle aydınlığa kavuşturmaya çalıştı ve bu kitapları çok değerli notlar ekleyerek tercüme etti.

Eserleri. Boyle'un belli başlı eserleri şunlardır: 1. *A Practical Dictionary of Persian Language* (London 1949). *Porta Linguarum Orientalium* serisinde çıkan bu küçük sözlük, daha ziyade modern Farsça'yı öğrenmek ve kullanmak isteyenler için hazırlanmıştır. 2. *The History of World Conqueror* (I-II, Manchester 1958). Alâeddin Atâ Melik Cüveynî'nin Mirza Muhammed Kazvîni tarafından üç cilt halinde (I. cilt 1912, II. cilt 1916, III. cilt 1937) yayımlanmış olan *Târih-i Cihângüşâ* adlı eserinin İngilizce tercümesidir. Sadece cümle yapısıyla değil ihtiva ettiği anlaşılması son derecede güç Moğolca ve Türkçe özel isimler, yer isimleri ve terimler bakımından da ağır bir metin olan böyle bir eserin not ve açıklamaları tercüme edilebilmesi Boyle'un bu sahadaki derin bilgisinin bir neticesidir. 3. *Grammar of Modern Persian* (Wiesbaden 1966). 4. *Cambridge History of Iran* (I-V, London 1968). Editörlüğünü yaptığı bu ciltte "Dynastic and Political History of the İl-Khâns" adlı bir makalesi vardır. 5. *The Successors of Genghis Khan* (London-New York 1971). Meşhur İlhanlı veziri Reşidüddin Fazlullah'ın *Câmi' u't-tevârih* adlı büyük dünya tarihinin Cengiz'in halefleri kısmının tercümesidir. Burada da Boyle Cüveynî'nin tarihinin tercümesinde takip ettiği yolu izlemiştir. 6. *The İlâhî-nâme or Book of God* (Manchester 1976). Ferîdüddin Attâr'ın tasavvufî mesnevilerinden biri olan *İlâhînâme*'nin İngilizce tercümesidir. Bu tercümede Boyle, hem klasik İran dili ve edebiyatına hem de İngilizce'ye hâkimiyetini mükemmel bir şekilde göstermiştir. 7. *The Mongol World Empire 1206-1370* (London 1977). Boyle'un, Moğol ve Türk tarihinin üzerinde durulmamış meseleleri hakkında yazıp Batı'daki ilmi dergilerde yayımladığı yirmi dört makalesinden meydana gelmiştir. 8. *Persia, History and Heritage* (Manchester 1978). İran'ın tarihi, kültür mirası ve edebiyatının kısaca ele alındığı bir eserdir.

BİBLİYOGRAFYA :

C. F. Beckingham, "Professor J. A. Boyle", *JRAS* (1979), s. 184-186; "Obituary Dr. John A. Boyle", *HI*, II/2 (1979), s. 116; Peter Jackson, "Boyle", *Elr*, IV, 420-421.

BOYNUEĞRİ MEHMED PAŞA

(ö. 1076/1666)

Osmanlı sadrazamı.

Canik'te doğdu. Öldüğü zaman yaşının doksanı geçtiği bilindiğine göre 1576 yılı civarında doğmuş olmalıdır. Hayatının ilk dönemleri hakkında bilgi yoktur. Genç yaşta vezir Demirkazık Halil Paşa'ya intisap etti ve onun kethüdâlığını yaptı. IV. Murad'ın doğu seferlerine katıldı ve birçok yerinden yaralar aldı. Bu seferlerden birinde zehirli bir okla boy-nundan da yaralandı. "Boynueğri" veya "Boynuyaralı" lakabını alması bu yüz-dendir.

Halil Paşa'nın ölümünden sonra Mu-sâhib Silâhtar Mustafa Paşa'nın kethü-dâsı oldu. Daha sonra arpa eminiğine ve birkaç defa çavuşbaşığa getirildi. Ardından sırasıyla Kastamonu sancak bey-liği, Halep, Şam ve 1648'de Anadolu beylerbeyliklerinde bulundu. Bu görev-de iken İpşir Paşa, Abaza Hasan Ağa ve Topal Mehmed Paşa'nın isyanlarını bastırdı. Bu arada adı bazı zulüm olaylarına da karıştı. Fakat Köprülü Mehmed Paşa'nın tavsiyesiyle Vâlide Turhan Sul-tan'a sığınarak affedildi. 1650'de kub-be vezirliğine getirildi. Ertesi yıl Kanije muhafızlığına gönderildi, ardından ikinci defa Şam beylerbeyliğine tayin edildi. Bu sırada yaşı seksen civarındaydı. 1656'da şeyhülislâm Hocasâde Mesud Efendi'nin tavsiyesi üzerine sadrazam oldu. Bu tarihte Venedik donanması Çanakkale Boğazı'nı kapatmış, Bozcaada, Limni ve Semadirek adalarını da işgal etmişti. Mehmed Paşa'nın ilk işi bazı devlet memuriyetlerine kendi adamlarını getirmek oldu. Yakın adamlarından Saçbağı Mehmed Paşa'yı başdefterdarlığa getirirken kendisinin veziriazam ol-masını sağlayan Hocasâde Mesud Efen-di'ye ve Kadızâdeliler'e sırt çevirdi. Venedik tehlikesine karşı başlıca icraatı, düşman donanmasının Çanakkale Boğazı'nı geçerek İstanbul'a gelmesi ihtimaline karşı İstanbul surlarının deniz tarafındakilerini sağlam ve bakımlı göstermek için badanalatmak oldu. Ayrıca Ahırkapı - Yedikule arasındaki burçlar üzerinde bulunan evleri yıktırdı. Bunun üzerine İstanbul halkının bir kısmı evlerini satıp Anadolu yakasına geçmeye başladı. Çanakkale Boğazı'nın Venedik donanması tarafından kapanmış olması da İstanbul'da eşya ve yiyecek fiyatları-nın artmasına yol açtı.